

Book Reviews / Boekresensies

SA Literature Research / SA Letterkundenavorsing

Charles Malan (red.). 1984

Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing

Hierdie boek is deel van SENSAL se program vir die ontleding en koördinerings van letterkundenavorsing in Suid-Afrika. Dit is 'n neerslag van 'n simposium oor Suid-Afrikaanse letterkundenavorsing in die jare tagtig, en oor die teorie en praktyk van navorsing in Afrikaans, Engels en die Afrikatale. 'n Groot verskeidenheid sake word aangerak, bv. die mees resente teorieë en wetenskaplike benaderings in die huidige Suid-Afrikaanse letterkundenavorsing, die komparatisme, die navorsing in die letterkunde van die Afrikatale, die orale en geskrewe literatuur in dié tale, die literatuur-sosiologie, sensuur, letterkundige opleiding, die talesituasie in Suid-Afrika en letterkundenavorsing as sodanig.

Die bydraes kom van literatore in Suid-Afrika op die gebied van die Engelse en Afrikaanse letterkunde en dié van die Afrikatale. Daar is dertien artikels plus 'n opsomming van die algemene besprekings en voorstelle wat na aanleiding van die referate op die simposium plaasgevind het. Oor die Afrikaanse letterkunde is referate gelewer deur Charles Malan, H.P. van Coller, Elize Botha en D.H. Steenberg. Oor Engelse literatuur het Stephen Gray, Rory Ryan, Stanley Ridge, Michael Chapman en I.E. Glenn gepraat. Die Afrikaletterkundes is toegelig deur P.S. Groenewald, D.N. Jafta, C.F. Swanepoel en Jeff Opland. Martjie Bosman het die notule behartig.

Dit blyk uit die referate dat outonomistiese, tekstuele benaderings van die literêre werk nie meer hoog aangeskryf word nie en dat daar 'n behoefte is aan 'n meer kontekstueel, intertekstueel en ekstratekstueel gerigte navorsing: komparatisties, literatuur-sosiologies, histories, resepsie-esteties, ens.

Dit is verblydend om ook te merk dat daar 'n behoefte is om weg te kom van die tradisionele, kanoniserende en isolerende literatuurgeskiedskrywing, veral in ons multi-nasionale land waar die literêre sisteme oor taal- en etniese grense heen gryp. Daar word eerder aan 'n Suid-Afrikaanse as aan die stereotiepe sg. nasionale letterkunde gedink. Daarom dat ook die Afrikatale en Afrikaliterature aandag gekry het op die simposium, nie net die Afrikaanse en Engelse nie. Daar is op die simposium ook aandag gegee aan interdisiplinêre literatuurstudie, waar die literatuur bv. aansluit by die sielkunde.

Die bydraes laat duidelik blyk dat die maatskaplike en politieke konteks van die literêre werk hoog by die medewerkers aangeskryf staan. Vandaar die aandag wat gegee is o.m. aan die *funksie* van die literêre werk en van die literatuur. Daar is ook 'n sterk sin vir die praktiese by die medewerkers, bv. koördinerings van navorsing, die stigting van werkgroepe of werkspanne, 'n empiriese verkenning van die navorsingsveld, en die opleiding in die litera-

tuurstudie. Die ideaal om die kontekstuele benadering toe te pas, bring die behoefte mee, soos dit uit hierdie boek blyk, aan deeglike dokumentasie, koördinasie en selfs 'n duidelike programmering van die letterkundenavorsing. Die bespreking wat op die referate gevolg het en die besluite en voorstelle wat aangeneem is op die simposium, is genoeg getuieis van die pragmatiese ingesteldheid van die medewerkers en die behoefte aan toegepaste literatuurstudie.

Samevattend kan 'n mens sê dat daar 'n meer sintetiese as analitiese of atomistiese kyk op die literatuur uit hierdie boek blyk.

Sekere vrae bly staan nadat 'n mens die boek gelees het: wat is 'inheemse' literatuur in Suid-Afrika? Dan ook: veel wat in hierdie boek aangebied word as 'nuwe paradigma' is al grys en het al baard. Die boek getuig hier en daar van 'n te grote sug na nieuligtery.

Die boek bly deels ook nog te veel teorie en gesprek, aangesien verskeie van die deelnemers aan die simposium onbekend is as navorsers (al is hulle bekende literêre figure). Mens moet nou wag en sien of party van die sprekers ook toepassers gaan word van wat hulle gesê het. Dit sou nogal goed gewees het as daar by elke medewerker se artikel 'n lys van sy publikasies verskyn het.

Nietemin is dit 'n goeie boek, met heelwat belangrike bydraes en stimulerende gedagtes. Dit is immers nie bedoel as die resultaat van navorsing nie, maar ter stimulering daarvan. Dit is 'n welkome verskyning in die reeks SENSAL-publikasies. As dit nie by hierdie boek bly nie, maar as daar uitvoering gegee word aan die behoeftes wat hier uitgespreek is, sal dit 'n lofwaardige verskynsel in die Suid-Afrikaanse letterkundenavorsing wees.

T.T. Cloete, Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.

Woorde as Dade. Taalhandelinge as Letterkunde

Van Coller, H.P.; Van Jaarsveld, G.J. (reds.). 1984.
Durban: Butterworth.

Woorde as Dade, onder redaksie van H.P. van Coller en G.J. van Jaarsveld, is in die woorde van die redakteurs, '... 'n poging om die taalkunde en die letterkunde opnuut te versoen en in die kader van nuwe literatuurwetenskaplike uitgangspunte weer eens na tekste te kyk en wel op so 'n wyse dat die leser op kontroleerbare wyse telkens die ontdekkingstogte kan deel' (Inleiding). Dit lyk vir my egter belangrik om hiermee saam daarop te wys dat dit ook duidelik daarom gaan '... om taalhandelinge teorie in 'n groter mate met Afrikaanse letterkunde in verband te bring' (Voorwoord). Dit volg uit voorgaande dat die redakteurs vir hulleself 'n doelstelling stel wat nie bloot die taal- en letterkunde by mekaar wil bring nie, maar dit juis dan teen die agtergrond van die taalhandelinge teorie. Dit bring mee dat daar in die analyses van literêre tekste nie gekonsentreer word 'op geabstraheerde,

gedekontekstualiseerde sinne en hulle strukture nie', maar die hele kommunikasiesituasie is van belang.

'n Mens word in jou beskouing van hierdie werk daartoe gedwing om die onderskeie bydraes dan te gaan toets aan die doelstelling wat die redakteurs stel. Bereik die bundel in sy geheel die gestelde doel?

Verder lyk dit vir my belangrik om daarop te wys dat die redakteurs dit in die Inleiding duidelik stel dat dit by die bestudering van die letterkunde gaan om 'een van die grootste probleemgebiede', nl. die term *betekenis*. Die betekenis van betekenis as term moet dus in 'n studie soos hierdie nader gepresiseer word. Dit lei daartoe dat die analises in die pragmatiek te lande kom (iets wat die redakteurs eksplisiet toegee) en die pragmatiek, sê Leech (1983:x) 'can be usefully defined as the study of how utterances have meanings in situations'.

Teen die agtergrond van die pragmatiek (soos bv. uiteengesit deur Leech of Levinson) vorm taalhandelinge (saam met presupposisie en implikasie) een van die sentrale verskynsels in die algemene pragmatiekteorie (Levinson, 1983:226). Dit volg hieruit dat die term taalhandeling omskryf moet word. As ek nou gedwing sou word om iets hieroor te sê, dan sal dit wees dat taalhandeling as term nie deur al die skrywers presies eenders gebruik word nie. Dit is natuurlik nie beperk tot die skrywers van die onderhawige bundel nie, want sedert Austin, Searle en ook Grice het die term taalhandeling meer 'n nuttigheids-terme as 'n suiwer teoretiese begrip geword. Dit kan spruit uit die feit dat Austin juis in *How To Do Things with Words* dit wat hy aanvanklik voorstel, uiteindelik self verwerp. Aanvanklik is performatiewe 'n spesifieke klas met eie sintaktiese en semantiese eienskappe, maar uiteindelik aanvaar hy 'n algemene klas performatiewe uitings wat sowel eksplisiete as implisiete performatiewe insluit. Hiermee word alle uitings uiteindelik taalhandelinge. In hierdie lig kan taalhandelinge so omskryf word (vergelyk bv. die omskrywing van De Bruyn, 1982:47) 'as die maak van 'n uiting gesien word as die uitvoer van 'n daad, 'n optrede deur middel van spraak, kan gesê word dat 'n gesprek uit 'n aantal taalhandelinge bestaan'. Indien taalhandeling so wyd geïnterpreteer word, kan daar met T.T. Cloete se omskrywing saamgegaan word as hy opmerk (p.8): 'Die sê van die literêre werk kom daarop neer om 'n literêre taalstruktuur te doen, in die gedaante van die gedig, roman, drama en so meer.'

Dit bly egter my bekommernis: sou 'n mens taalhandeling so wyd interpreteer, watter uitinge is dan nie taalhandelinge nie? En as jy besluit dat 'n uiting, enige uiting, taalhandeling is, dan het jy die term nie meer nodig nie. Tot watter nut? Wat hier dan inderdaad ter sprake is, is die analise van 'n besondere soort handeling deur middel van taal, nl. die literêre werk. Dan is dit weinig anders as 'n pragmatiese analise; miskien eerder 'n gewone funksionele analise van diskoers, soos wat die Praagse funksionaliste, soos Danes en Firbas en iemand soos Susumo Kuno funksionele sinsperspektiewe verstaan. Wat ek dus wil sê: Het 'n mens Austin-hulle se taalhandelingsteorie as raamwerk nodig vir pragmatiese analises van die literêre werk of sou dit ewe goed kon deurgaang as analise teen die agtergrond van die algemee pragmatiekteorie?

Hiermee wil ek hoegenaamd nie afbreuk doen aan die deeglikheid waarmee Cloete 'n oorsig gee van die Austinteorie nie, want deeglik is dit inderdaad. Hy onderskei duidelik tussen die lokusie, illokusie en perlokusie van Austin en gee ook aandag aan die uitbreiding daarvan deur Searle en hy besluit dat die taalhandelingsteorie, veral die driedigtheid daarvan, 'baie diensbaar (is) vir die literatuurstudie' (p.5). Dit is m.i. belangrik om daarvan kennis te neem dat hy dit beklemtoon dat alle literêre werke lokutief is en dit 'kan ook (addisioneel) illokutief wees: dit kan een of ander intensie hê of uitspreek' (p.8).

As al die bydraes in die bundel (o.a. dié van Elize Botha of Van der Merwe) nie eksplisiet binne die raamwerk van die taalhandelingsteorie te staan kom nie, is dit nogtans nie bewys daarvan dat die redakteurs nie in hulle doel met die bundel slaag nie, want dit sou teen die agtergrond van die pragmatiese benadering steeds toepaslik kan wees.

Botha gaan in op die gesprek tussen die outeurteks en die romanteks (p.20). Dit gaan daarom dat sy hiermee aantoon dat die benadering, m.a.w. 'n benadering wat daarvoor voorsiening maak dat uitinge nie net met verwysing na grammatiese oppervlaktefaktore bespreek hoef te word nie, lei tot ' 'n verstelling van tradisionele teksgrense, sodat die hele boek as estetiese objek ... opgeneem kan word' (p.21).

Du Plessis en Van Jaarsveld wil o.a. die taalgebruik van die nar as 'n personasie in Bartha Smit se *Die Keiser* vanuit die perspektief van taalhandelinge ontleed (p.22). Van die nar word verwag dat hy grappies sal maak as bydrae tot die gesprek. Hiermee word daar t.o.v. die nar sekere gespreksvoorwaardes gestel. Hiermee saam word hy ook as inligter veronderstel. Die skrywers toon dan geslaagd aan hoedat die nar juis hierdie gespreksvoorwaardes oortree ten einde 'n bepaalde perlokusie te bereik. Hierdie bydrae werk betreklik eksplisiet met die taalhandelingsteorie en betrek dan die aspek van gesprekstrategie sinvol by die analise van 'n drama-tekst.

In die bydrae van Wilhelm Liebenberg kom nog 'n ander aspek van die linguistiese analise van die literêre teks ter sprake, nl. dat selfs die interpretasie van rym nie net op literêre konvensies berus nie. Hoewel nie direk binne die taalhandelingsraamwerk nie, lewer Liebenberg 'n goeie bydrae tot die bundel en hy betrek ook iemand soos Roman Jakobson en toon die verband aan tussen klankverbande en betekenisverbande. Hoewel hy opmerk, met verwysing na die werk van Gräbe, dat 'n mens te veel interpretasie aan klankverbande kan toeken, gaan dit uiteindelik om "die mate waarin die norm van die algemene spreektaal homself nog laat geld" (p.45).

Vir Charles Malan gaan dit om die ontleding van die wyse waarop die geëngageerde roman (waaronder hy 'n verskeidenheid verwante of wissel-vorme insluit) die leser betrek, 'veral deur middel an 'n basisstruktuur in die vorm van 'n taalhandeling' (p.46). Met verwysing na die semiotiese driehoek ondersoek hy die oordrag van die boodskap aan die leser in hierdie soort roman. Hy gee veral aandag aan Miles se *Donderdag of Woensdag* en vergelyk dit met Elsa Joubert se *Die Swerffjare van Poppie Nongena*. In hierdie vergelyking van onderskeidelik 'n oop en geslote teks (albei as betrokke)

ondersoek Malan die leser se betrokkenheid by die taalhandeling van die literêre kunswerk.

H. Ohlhoff gee in sy ondersoek aandag aan twee proloë uit die Middelnerlandse letterkunde vanuit 'n taalhandelingsperspektief. Hy onderskei tussen die illokusies van die skrywer in die proloog en gerapporteerde illokusies. Ohlhoff gee ook aandag aan die struktuur van die sinne waarmee hy werk. Dit is m.i. die grootste wins van hierdie bydrae. Wins dan in dié sin dat Ohlhoff die enigste van die bydraers is wat ook die 'grammatiese' struktuur direk by sy analise betrek (miskien moet 'n mens toegee dat Liebenberg ook iets hiervan bereik in sy analise, maar dan t.o.v. van klankaspekte).

Ek is tog van mening dat die meeste van die bydraes die struktuur, veral dan sintaktiese struktuur van die uitinge waarmee gewerk word, te veel ignoreer. Binne die Praagse funksionaliste se raamwerk is die sintaktiese struktuur van die uiting wat bestudeer word, niks anders as 'n manifestasie van 'n nie-sintaktiese faktor nie. Dit kom daarop neer dat sintaktiese struktuur ook direk betrek behoort te word, selfs by die pragmatiese analise van die teks. 'n Bepaalde gesprekstategie het bv. duidelike sintaktiese implikasies in dié sin dat die strategie 'n invloed kan hê op die soort sintaktiese proses wat in die uiting ter sprake kom. Dit kan wees dat 'n taalhandelingsanalise, sonder inagneming van sintaktiese struktuurfeite, daartoe kan aanleiding gee dat grammatiese struktuur uit die kontekstuele analise uitgedefinieer word. Ek is dus van mening dat die grammatiese analise, hiermee bedoel ek eenvoudig sintaktiese struktuuranalise, meer aandag in so 'n bundel kon kry.

In sy bydrae tot die bundel bespreek Henning Snyman Opperman se 'Dennebol', veral met verwysing na die tyd, ruimte, persone (veral dan spreker) en beelde in die gedig. Die metodes wat die digter gebruik, behels 'n noukeurige web van temporele, ruimtelike en beeldende fasette. Hoewel Snyman in hierdie bydrae blyke gee van sy kenmerkende deeglikheid, wil dit vir my nogtans al voel of die drie (veral tyd, ruimte en persone) nie dwarsdeur by mekaar uitkom nie. Hierdie stelling sal egter nader omskryf moet word: Snyman (p.85) verwys wel na die 'deiktiese ruimte', en hy merk op: 'In die ewewig tussen tyd/ruimte en beeld bestaan die deiktiese ruimte in die gedig.' Sou Snyman die deiktiese sentrum hanteer soos wat dit soms in die taalkunde hanteer word, kan die ewewig van die drie duideliker na vore kom. Ek bedoel eenvoudig dat die interafhanklikheid (wat Snyman juis aantoon) miskien duideliker aangetoon kan word teen die agtergrond van die taalkundige begrip deiktiese sentrum. Die vraag wat 'n mens jou uiteindelik sal moet afvra na aanleiding van hierdie bydrae, is m.i. dan nie of dit aan sy eie doelstelling beantwoord nie (want dit gebeur deeglik), maar of dit beantwoord aan die wyer doelstelling van die bundel as geheel. In hierdie opsig, meen ek, moet 'n mens dan vra of hierdie bydrae iets te sê het binne die raamwerk van die taalhandelings-teorie? Ek is van mening dat die bydrae nie direk aansluit by die bundelgeheel nie. Om die uitmuntende analise te maak wat Snyman inderdaad hier maak, is die teoretiese agtergrond van die taalhandelings-teorie nie 'n noodsaaklikheid nie.

Sou 'n mens hierdie bydrae van Snyman bv. meet aan die een wat direk daarop volg, nl. dié van Van Coller en Van Rensburg oor suggesties, implika-

sies en afleidings, is dit m.i. duidelik dat daar in hierdie lg. artikel duideliker aangesluit word by die taalhandelingssteorie as sodanig.

Interpretasie word dan volgens die skrywers op 'n kontroleerbare wyse ontleed binne die taalhandelingssteorie: 'Deur 'n taalhandelingsbenadering te volg, word hier betoog, kan die "bedoeling" van die outeur op meer kontroleerbare wyse agterhaal word.' (p.87) Drie elemente word dan onderskei wat 'n rol speel in enige gesprek: sprekers, taalhandelinge en gespreksvoorwaardes. Hierdie elemente speel 'n belangrike rol in enige gesprek. Verder word daar onderskei tussen die kategorieë afleiding en implikasie: 'Uitgaande van die teksvoorwaardes wat vir die betrokke literêre werk geld, is daar van afleidings sprake as geen teksvoorwaardes oortree word nie, en implikasies indien so 'n oortreding wel geskied' (p.87). Dit is nie vir my heeltemal duidelik wat die skrywers se kriteria vir die verskil tussen gespreks- en teksvoorwaardes is nie. Wanneer uitsprake oor die betekenis van 'n literêre teks 'ongemotiveerd en ongekontroleerd' is, word dit as suggesties beskou, terwyl die ander twee kategorieë, afleiding en implikasie onderskei word as aanvaar 'kan word dat teksvoorwaardes bevredigend geïdentifiseer kan word' (p.87). Aan die hand van literêre tekste word hierdie kategorieë verduidelik. Die skrywers toon in hierdie bydrae aan hoe die leesproses op kontroleerbare wyse ontleed kan word indien die verwysingsraamwerk 'n teorie soos die taalhandelingssteorie is.

Die bydrae van Van der Merwe oor die outeur en verteller in drie 'raam'-vertellings sluit wat my betref slegs indirek aan by die taalhandelingssteorie, maar dan ook redelik breedweg gesien, veral as 'n mens sou uitgaan van die standpunt dat die hele kwessie rondom die verteller slegs by implikasie verband het met die oorspronklike (Austin se) opvatting van die taalhandelingssteorie. 'n Mens moet dus m.i. maar redelik rek aan die teoretiese begrip taalhandelingssteorie om Van der Merwe se bydrae binne hierdie raamwerk in te pas. Hiermee spreek ek nie 'n negatiewe oordeel uit oor die kwaliteit van Van der Merwe se bydrae nie. Inteendeel: ek is van oordeel dat Van der Merwe goed daarin slaag om te onderskei tussen bv. oupa Maleka as 'vertelinstantie' en die skrywer as 'abstrakte outeur'. My bekommernis is egter bloot dat ek nie Van der Merwe se bydrae ingepas kry in my enger (taalkundige) interpretasie van die taalhandelingssteorie nie.

In hierdie verband dink ek dat die laaste twee bydraes, nl. van Venter en Viljoen, beter inpas by die algemene doelstellings wat die redakteurs aanvanklik vir die geheel stel. Venter werk, met verwysing na *Die Swerfjare van Poppie Nongena*, met die onderskeid tussen die konstatief (as lokusie) en die performatief. Venter toon aan dat die interpretasie van 'n uiting as performatief egter afhanklik is van die romansituasie, want konstatiewe kan geïmpliseerde performatiewe wees (p.112). Aan die ander kant is dit egter nie net die makrotekstuele van die romansituasie wat nodig is nie: 'Die leser moet ook kennis hê van woorde' (p.112). Venter werk dan verder met iets wat vergelykbaar is met die taalkundige terme binne- en buitebou, dit is nl. so dat die uiting in homself vorm het wat geanaliseer moet word, terwyl dit terselfdertyd ook 'n rol na buite (dus as deel van die roman) te speel het.

Hein Viljoen ontleed die gesprek in Boerneef se *Teen die Helling*. Hierin

word die taalhandelinge in 'n spesifieke gespreksituasie duidelik uiteengesit. Viljoen is in hierdie slotbydrae eksplisiet daarop uit om die gespreksstrategie van veral Andries Harlekyn teen die agtergrond van gespreksvoorwaardes te analiseer.

Dit bly moeilik om alle bydraes in 'n versamelbundel van enige omvang in diepte te bespreek, daarom kan daar ten slotte met enkele oorsigtelike opmerkings volstaan word; in elk geval: elke bydrae verdien op sigself 'n resensie en daarvoor het ek my nie ingelaat nie. Oor die algemeen bevat *Woorde as Dade* 'n aantal hoogs bruikbare en prikkelende bydraes wat vir sowel die taal- as letterkundige van groot belang kan wees. 'n Mens sal jou egter deeglik daarvan moet vergewis dat nie al die bydraes die teoretiese (linguistiese) raamwerk op presies dieselfde wyse interpreteer nie. Dit kan daartoe aanleiding gee dat die teoretiese begrip, nl. taalhandeling, uiteindelik so vervaag dat dit nie altyd meer duidelik is hoekom juis hierdie begrip nodig is nie.

Ten spyte daarvan dat 'n mens begrip het daarvoor dat die bydraes alfabeties gerangskik is volgens die vanne van die outeurs, dink ek tog dat die redakteurs beter sou doen as die bydraes in verwante temas bymekaar gesit is.

Ten slotte: Butterworths verdien 'n pluimpie vir die taal- en tegniese versorging van die bundel, ek is egter van mening dat mikro-analise sonder die koppelteken moet wees, mikroanalise; in elk geval, volgens die *Woorde-lys* sou dit mikroanalise moet wees! Oor die algemeen sou ek die bundel as geslaagd beskryf.

Hans du Plessis, Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.

Verwysings

- De Bruyn, P.S. 1982. Taalhandeling en vooronderstelling. In: Van Jaarsveld, 1982.
 Leech, G.N. 1983. *Principles of pragmatics*. London: Longman.
 Levinson, S.C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Van Jaarsveld, G.J. (red.). 1982. *Wat sê jy?* Johannesburg: McGraw-Hill.